

Pełnomocnik z urzędu w postępowaniu cywilnym – wybrane problemy na tle nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z dnia 2 grudnia 2021 r. oraz z dnia 9 marca 2023 r.

Court-appointed attorney in civil proceedings – selected issues against
the background of the amendments to the Code of Civil Procedure
of 2 December 2021 and of 9 March 2023

Представитель, назначенный судом в гражданском процессе – отдельные
вопросы на фоне изменений Гражданского процессуального кодекса
от 2 декабря 2021 года и 9 марта 2023 года

Уповноважений призначений судом за посадою у цивільному процесі – окремі
питання на тлі змін до Цивільного процесуального кодексу від
2 грудня 2021 року та 9 березня 2023 року

EWA JĘDRZEJEWSKA

Dr, Uniwersytet Szczeciński

e-mail: ewa.jedrzejewska@usz.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0003-4274-430X>

Streszczenie: Przedmiotem artykułu jest przedstawienie instytucji pełnomocnika z urzędu w postępowaniu cywilnym. Uprawnienie do ubiegania się o ustanowienie pełnomocnika z urzędu na etapie postępowania sądowego stanowi, obok instytucji zwolnienia od kosztów sądowych, formę pomocy państwa dla osoby, która z uwagi na swoją sytuację majątkową nie jest w stanie ponieść kosztów pomocy profesjonalnego pełnomocnika w procesie cywilnym. Taka pomoc dla osób ubogich stanowi wyraz realizacji zasady równości wobec prawa i zasady prawa do sądu określonych w art. 32 ust. 1 oraz art. 45 ust. 1 Konstytucji RP.

W artykule dokonano analizy zmian Kodeksu postępowania cywilnego, które weszły w życie 1 stycznia 2022 r. oraz 1 lipca 2023 r. i ich wpływu na dotychczasowe zasady ubiegania się o pomoc z urzędu oraz na zakres umocowania pełnomocnika z urzędu. Szczegółnej analizie poddano dotychczas nieznaną polskiej procedurze cywilnej uprawnienie prokuratora do złożenia wniosku o ustanowienie pełnomocnika z urzędu dla poszkodowanego wypadkiem komunikacyjnym lub wskazanych osób uprawnionych.

Posłużono się metodą dogmatycznoprawną oraz, uzupełniającą, metodą historycznoprawną, które doprowadziły do sformułowania wniosku, że z punktu widzenia zapewnienia ochrony prawnej jednostki uzasadnione było dokonanie przez ustawodawcę zmian Kodeksu postępowania cywilnego przez wprowadzenie uprawnienia prokuratora do wystąpienia z wnioskiem o ustanowienie adwokata lub radcy prawnego z urzędu w odniesieniu do osób poszkodowanych zdarzeniami komunikacyjnymi oraz zmiany zakresu uprawnień pełnomocnika z urzędu o reprezentowanie strony w postępowaniu ze skargi kasacyjnej.

Słowa kluczowe: postępowanie cywilne, pełnomocnik z urzędu, radca prawny, adwokat, prokurator w postępowaniu cywilnym

Summary: This article deals with the institution of a court-appointed attorney in civil proceedings. The right to apply for a court-appointed attorney at the court proceedings stage constitutes, in addition to the institution of exemption from court costs, a form of state assistance for a person who, due to their financial situation, is unable to cover the legal fees of a professional attorney in civil proceedings. Such assistance to the indigent

is an expression of the implementation of the principle of equality before the law and the principle of the right to a court set out in Article 32 section 1 and Article 45 section 1 of the Constitution of the Republic of Poland.

This article analyses the amendments to the Code of Civil Procedure that entered into force on 1 January 2022 and 1 July 2023 and their impact on the existing rules of applying for *ex officio* legal assistance and on the scope of authority of a court-appointed attorney. The power of the public prosecutor to apply for a court-appointed attorney for the traffic accident victim or the indicated entitled persons, which has not been known so far in the Polish civil procedure, was subject to a special analysis.

A dogmatic and legal method and, complementarily, a historical and legal method were used, which led to the conclusion that, from the point of view of ensuring legal protection of an individual, it was justified for the legislator to amend the Code of Civil Procedure by introducing the prosecutor's right to apply for a court-appointed advocate or a legal adviser in relation to persons injured in traffic accidents and to change the scope of the power of a court-appointed attorney to include representation of a party in the cassation appeal proceedings.

Key words: civil proceedings, court-appointed attorney, legal adviser, advocate, public prosecutor in civil proceedings

Резюме: Предметом рассмотрения в данной статье является институт представителя, назначенного судом в гражданском процессе. Право ходатайствовать о назначении судом представителя на стадии судебного разбирательства представляет собой, наряду с институтом освобождения от уплаты судебных расходов, форму государственной помощи лицу, которое в силу своего материального положения не в состоянии нести расходы на помощь профессионального юридического представителя в гражданском процессе. Такая помощь малоимущим является выражением реализации принципа равенства перед законом и принципа права на суд, закрепленного в статьях 32 (1) и 45 (1) Конституции Республики Польша.

В статье анализируются изменения Гражданского процессуального кодекса, вступившие в силу 1 января 2022 г. и 1 июля 2023 г., и их влияние на существующие принципы подачи ходатайства о помощи *ex officio* и на объем полномочий представителей, назначенных судом. Особому анализу подверглись полномочия прокурора, до сих пор неизвестные в польском гражданском процессе, ходатайствовать о назначении представителя *ex officio* для жертвы дорожно-транспортного происшествия или указанных уполномоченных лиц.

Были использованы догматико-правовой и, в дополнение к нему, историко-правовой методы, которые позволили сделать вывод о том, что с точки зрения обеспечения правовой защиты личности законодатель целесообразно было внести изменения в Гражданский процессуальный кодекс, введя полномочия прокурора ходатайствовать о назначении адвоката или юрисконсульта *ex officio* в отношении лиц, пострадавших в результате дорожно-транспортного происшествия, а также изменить сферу действия полномочий представителя, назначенного судом, включив в нее представительство стороны в кассационном производстве.

Ключевые слова: гражданский процесс, представитель, назначенный судом (*ex officio*), юрисконсульт, защитник, прокурор в гражданском процессе

Анотація: Предметом цієї статті є представлення інституту уповноваженого за посадою в цивільному процесі. Право на звернення із заявою про призначення уповноваженого за посадою на стадії судового розгляду справи є, окрім інституту звільнення від судових витрат, формою державної допомоги особі, яка через свій матеріальний стан не в змозі нести витрати на допомогу професійного уповноваженого в цивільному процесі. Така допомога малозабезпеченим є вираженням реалізації принципу рівності перед законом і принципу права на суд, закріплених у статтях 32 (1) і 45 (1) Конституції Республіки Польща.

У статті проаналізовано зміни до Цивільного процесуального кодексу, які набули чинності 1 січня 2022 року та 1 липня 2023 року, та їхній вплив на існуючі правила звернення за допомогою уповноваженого за посадою та обсяг його повноважень. Спеціальному аналізу було піддано повноваження прокурора подавати клопотання про призначення уповноваженого за посадою для потерпілого в ДТП або осіб, які мають на це право, яке досі не було відоме в польському цивільному процесі.

Використано догматико-юридичний і, як доповнення, історико-правовий метод, що дозволило дійти висновку про виправданість внесення законодавцем змін до Цивільного процесуального кодексу шляхом запровадження права прокурора звертатися з клопотанням про призначення уповноваженого за

посадою щодо осіб, які постраждали внаслідок ДТП, а також зміни щодо обсягу його повноважень, включивши до нього представництво сторони в касаційному провадженні.

Ключові слова: цивільний процес, уповноважений призначений судом за посадою, юрисконсульт, адвокат, прокурор у цивільному процесі

Wstęp

Konstytucja RP¹ w art. 45 ust. 1 gwarantuje każdemu podmiotowi prawo do sądu, które wyraża się w prawie do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy przez sąd o określonych cechach (właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły)². Dość powszechnie przyjmuje się w literaturze oraz orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego³, że jednym z elementów konstrukcyjnych prawa do sądu jest prawo do zainicjowania odpowiedniej procedury przed sądem. Tak sformułowane prawo do sądu uzupełnia określony w art. 77 ust. 2 Konstytucji RP zakaz zamykania drogi sądowej dochodzenia naruszonych wolności lub praw⁴. W kontekście powyższego należy stwierdzić, że bez wątplenia zagwarantowanie stronie dostępu do bezpłatnej pomocy prawnej, w szczególności na etapie postępowania sądowego, w sytuacji gdy ta nie jest w stanie ponieść takich kosztów z uwagi na swoją sytuację materialną, stanowi urzeczywistnienie prawa do sądu.

W sądowym postępowaniu cywilnym ustawodawca już w pierwotnym brzmieniu Kodeksu postępowania cywilnego z 1964 r. przewidział możliwość ustanowienia dla strony pełnomocnika z urzędu. Wówczas pełnomocnikiem tym mógł być jedynie адвокат, a wniosek o jego ustanowienie mogła złożyć wyłącznie strona zwolniona przez sąd od kosztów sądowych w całości lub części⁵. W późniejszym czasie przepisy te ewoluowały. Było to skutkiem rozszerzenia uprawnień radców prawnych, którzy

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483.

² Podobna regulacja znajduje się w art. 6 ust. 1 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzonej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmienionej następnie protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełnionej protokołem nr 2 z dnia 4 listopada 1950 r., Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 283 czy art. 14 ust. 1 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych otwartego do podpisu w Nowym Jorku 10 grudnia 1966 r. z dnia 19 grudnia 1966 r., Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167.

³ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 czerwca 1998 r., K 28/97, Legalis nr 10441; R. Piszko, *Prawo do sądu jako prawo podmiotowe*, w: *Dylematy wokół prawa do sądu*, red. J. Ciapała, R. Piszko, A. Pyrżyńska, 2022 [wyd. el. Legalis].

⁴ M. Florczak-Wątor, *Prawo do sądu jako prawo jednostki i jako gwarancja horyzontalnego działania praw i wolności*, Przegląd Prawa Konstytucyjnego 2016, nr 3, s. 49.

⁵ Art. 117 § 1 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, Dz. U. z 1964 r. Nr 43, poz. 296.

mogli zostać ustanowieni przez sąd pełnomocnikami z urzędu⁶, czy też wyroku Trybunału Konstytucyjnego uznającego przepis art. 117 § 1 Kodeksu postępowania cywilnego w zakresie, w jakim uzależniał ustanowienie adwokata lub radcy prawnego z urzędu od uprzedniego uzyskania zwolnienia od kosztów sądowych za niezgodny z art. 45 ust. 1 oraz art. 77 ust. 2 i art. 32 ust. 1 Konstytucji⁷. Obecnie, stosownie do art. 117 § 1–3 Kodeksu postępowania cywilnego⁸, ustanowienia adwokata lub radcy prawnego z urzędu może się domagać zarówno strona zwolniona przez sąd od kosztów sądowych w całości lub części, jak i strona niezwolniona przez sąd od kosztów sądowych⁹. Uprawnienie to, po spełnieniu przesłanek ustawowych, przysługuje nie tylko osobom fizycznym, lecz także osobom prawnym i jednostkom organizacyjnym, którym ustawa przyznaje zdolność sądową, choć na odmiennych zasadach.

Niewątpliwie bezpłatna pomoc prawna służy zapewnieniu efektywnej i rzeczywistej realizacji prawa dostępu do sądu¹⁰. Obejmuje ona w szczególności, obok przedsądowej pomocy prawnej, instytucję pełnomocnika procesowego z urzędu, którego zasady ustanawiania i wyznaczania zostały określone szczegółowo w Kodeksie postępowania cywilnego. Nowelizacją z dnia 2 grudnia 2021 r. oraz z dnia 9 marca 2023 r. ustawodawca dokonał modyfikacji dotychczasowych zasad ubiegania się o pomoc prawną z urzędu oraz wprowadził zmiany przepisów określających zakres umocowania pełnomocnika z urzędu.

Celem niniejszego artykułu jest ustalenie, czy rozszerzenie katalogu podmiotów uprawnionych do zainicjowania procedury ustanowienia adwokata lub radcy prawnego z urzędu oraz zmiana zakresu umocowania pełnomocnika z urzędu będą miały wpływ na zapewnienie większej efektywności dochodzenia przez jednostkę swych praw na drodze postępowania sądowego.

⁶ Zmiana wprowadzona ustawą z dnia 1 marca 1996 r. o zmianie Kodeksu postępowania cywilnego, rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej – Prawo upadłościowe i Prawo o postępowaniu układowym, Kodeksu postępowania administracyjnego, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, Dz. U. z 1996 r. Nr 43, poz. 189, która weszła w życie z dniem 1 lipca 1996 r.; E. Kwiatkowska-Falęcka, *Historia legislacji zasad wykonywania zawodu i zasad etyki radcy prawnego*, w: *Zawód radcy prawnego. Historia zawodu i zasady jego wykonywania*, red. A. Bereza, Warszawa 2015, s. 41–42.

⁷ Wyrok TK z dnia 16 czerwca 2008 r., P 37/07, Legalis nr 99963, który w tym zakresie wszedł w życie 26 czerwca 2008 r.

⁸ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, tekst jednolity: Dz. U. z 2023 r. poz. 1550 z późn. zm., dalej: K.p.c.

⁹ Z. Klatka, *Wykonywanie zawodu radcy prawnego i adwokata*, Warszawa 2004, s. 41.

¹⁰ K. Flaga-Gieruszyńska, *Bezpłatna pomoc prawna jako instrument wspomagający realizację konstytucyjnej zasady prawa do sądu (na przykładzie spraw cywilnych)*, w: *Wokół konstytucji i zdrowego rozsądku. Circum constitutionem rationemque sanam. Prace dedykowane Profesorowi Tadeuszowi Smolińskiemu*, red. J. Ciapała, A. Rost, Szczecin–Jarocin 2011, s. 372.

1. Kompetencja prokuratora do wystąpienia z wnioskiem o ustanowienie pełnomocnika z urzędu w postępowaniu cywilnym

Procedura powołania pełnomocnika z urzędu została uregulowana w art. 117 i następnych K.p.c. Postępowanie to jest dwuetapowe i obejmuje w pierwszej kolejności ustanowienie pełnomocnika z urzędu przez sąd, w drugiej zaś – wyznaczenie pełnomocnika z urzędu, o co winien zwrócić się sąd do właściwej okręgowej rady adwokackiej lub rady okręgowej izby radców prawnych¹¹.

Zasadniczo zainicjowanie procedury powołania pełnomocnika z urzędu wymaga aktywności samej strony, dla której miałby być wyznaczony pełnomocnik¹². Wynika to z literalnego brzmienia przepisów¹³. Odnosi się to również do tych sytuacji, w których ustawodawca wprowadza w postępowaniu cywilnym przymus radcowsko-adwokacki.

Od powyższej reguły ustanawiania adwokata lub radcy prawnego na wniosek strony ustawodawca przewidział dwa odstępstwa. Pierwsze z nich dotyczy postępowania toczącego się na podstawie przepisów ustawy o ochronie zdrowia psychicznego¹⁴, gdzie przewidziany został obowiązek (art. 48 ust. 2 wskazanej ustawy) lub uprawnienie (art. 48 ust. 1 wskazanej ustawy) sądu do ustanowienia adwokata lub radcy prawnego z urzędu. Wynika to z konieczności szczególnej ochrony interesów osób, wobec których toczy się tego rodzaju postępowanie z uwagi na ich stan zdrowia psychicznego. Ta sama potrzeba legła u podstaw wprowadzenia drugiego przypadku ustanowienia pełnomocnika *ex officio*, który ustawodawca przewidział dla osób, wobec których prowadzona jest procedura ubezwłasnowolnienia

¹¹ Z. Krzeziński, *Adwokat w procesie cywilnym z wyboru i urzędu*, Kraków 1999, s. 92; zasady wyznaczania radców prawnych i adwokatów do prowadzenia spraw z urzędu określają przepisy wewnątrz-samorządowe, w odniesieniu do radców prawnych jest to Regulamin postępowania rad okręgowych izb radców prawnych przy wyznaczaniu radców prawnych do prowadzenia spraw z urzędu w trybie przepisów Kodeksu postępowania cywilnego stanowiący załącznik do uchwały Nr 152/VII/2010 Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 15 października 2010 r.

¹² M. Kaczyński, *Pełnomocnik z urzędu w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2014, s. 48 i nn.; postanowienie SN z dnia 15 listopada 1967 r., III PRN 73/67, Legalis nr 13284; Z. Krzeziński, *Glosa do postanowienia SN z dnia 15.11.1967 r. III PRN 73/67*, Nowe Prawo 1968, nr 9, s. 1381; tenże, *Alimenty i ojcostwo. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 135; A. Klich, *Pomoc prawna z urzędu*, w: *Postępowanie przed sądem pierwszej instancji w procesie cywilnym. Podmioty postępowania*, t. 3A, red. K. Flaga-Gieruszyńska, P. Osowy, Warszawa 2024, s. 429.

¹³ W art. 117 § 1 K.p.c. ustawodawca określił, że „strona [...] może domagać się ustanowienia adwokata lub radcy prawnego”. Podobną regulację zawiera § 2 omawianego artykułu, wskazując, że „osoba fizyczna [...] może domagać się adwokata lub radcy prawnego [...]”, czy też § 3, z którego wynika, że „osoba prawna [...] może domagać się adwokata lub radcy prawnego [...]”.

¹⁴ Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego, tekst jednolity: Dz. U. z 2022 r. poz. 2123.

(art. 560¹ K.p.c.). Choć w doktrynie niekiedy sugeruje się możliwość rozszerzenia zakresu działania przez sąd z urzędu w tym zakresie¹⁵, w aktualnym stanie prawnym istnieją jedynie dwa omówione wyjątki od zasady ustanawiania pełnomocnika na wniosek strony.

Dotychczasowe rozważania pokazały, że podstawowym sposobem zainicjowania procedury ustanowienia pełnomocnika z urzędu w procesie cywilnym był dotychczas wniosek samej strony, dla której tenże pełnomocnik miał być ustanowiony. Jedynie w dwóch wskazanych w poprzednim akapicie sytuacjach ustawodawca dopuścił działanie sądu z urzędu. Ten stan rzeczy uległ zmianie z chwilą wejścia w życie (1 stycznia 2023 r.) ustawy z dnia 2 grudnia 2021 r. o zmianie ustawy – Prawo o ruchu drogowym oraz niektórych innych ustaw¹⁶. Założeniem projektodawców tej ustawy było wspieranie osób będących poszkodowanymi zdarzeniami drogowymi oraz osób im najbliższych w razie śmierci poszkodowanego m.in. poprzez wprowadzenie w K.p.c. nowego postępowania odrębnego w zakresie przyznania renty w przypadku śmierci poszkodowanego w wypadku drogowym¹⁷. Ostatecznie, w toku procesu legislacyjnego, ustawodawca zrezygnował z nowego trybu przyznania renty, wprowadzając jednak nową, nieznana dotychczas polskiemu porządkowi prawnemu, procedurę ubiegania się o pełnomocnika z urzędu uregulowaną w art. 117 §5¹–5⁴ K.p.c.

Regulacją tą przyznano prokuratorowi kompetencję do zainicjowania postępowania o ustanowienie pełnomocnika z urzędu. Nie jest ona jednak nieograniczona, ponieważ dla skorzystania z niej konieczne jest spełnienie szeregu przesłanek. Przede wszystkim podjęcie stosownych działań przez prokuratora dopuszczalne jest dopiero wówczas, gdy doszło do przedstawienia zarzutów popełnienia enumeratywnie wymienionych przestępstw. W tym zakresie należy zauważyć odwołanie się przez ustawodawcę do działu XXI ustawy – Kodeks karny¹⁸, tj. do przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji w ruchu lądowym, jeśli ich skutkiem jest śmierć człowieka albo ciężki uszczerbek na zdrowiu, a także do przestępstwa zabójstwa

¹⁵ J. Derlatka, *Pełnomocnik z urzędu w sprawie o ustanowienie kuratora dla osoby niepełnosprawnej – glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z 25.07.2019 r. (III CZP 16/19)*, *Palestra* 2020, nr 11, s. 110–111.

¹⁶ Ustawa z dnia 2 grudnia 2021 r. o zmianie ustawy – Prawo o ruchu drogowym oraz niektórych innych ustaw, *Dz. U.* z 2021 r. poz. 2328.

¹⁷ Uzasadnienie do ustawy o zmianie ustawy – Prawo o ruchu drogowym oraz niektórych innych ustaw, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=1504> [dostęp: 1.12.2023 r.]. W rządowym projekcie ustawodawca określił szczególny tryb postępowania w sprawie o przyznanie renty w przypadku śmierci spowodowanej przestępstwem umyślnym, które miało się toczyć z udziałem prokuratora, a w przypadku wstąpienia do sprawy przez osobę uprawnioną – sąd miałby z urzędu ustanowić dla niej adwokata lub radcę prawnego z urzędu (art. 2 projektu ustawy).

¹⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, *Dz. U.* z 2022 r. poz. 1138, dalej: K.k.

(art. 148 K.k.) lub umyślnego spowodowania ciężkiego uszczerbku na zdrowiu (art. 156 K.k.), przy czym jedynie wówczas, gdy do popełnienia przestępstwa doszło przy użyciu pojazdu mechanicznego. Przesłankę tę uważa się również za spełnioną, jeśli co prawda nie doszło do wydania postanowienia o przedstawieniu zarzutów, lecz było to niemożliwe z uwagi na stan zdrowia sprawcy, jego śmierć, przedawnienie karalności, brak podlegania przez sprawcę orzecznictwu polskich sądów karnych lub inną okoliczność wyłączającą ściganie (art. 117 § 5² K.p.c.).

Pozostałe przesłanki ustawodawca podzielił na te, które aktualizują obowiązek prokuratora do zainicjowania procedury ustanowienia pełnomocnika z urzędu (wniosek obligatoryjny) oraz te, które rodzą jedynie uprawnienie prokuratora do złożenia stosownego wniosku (wniosek fakultatywny). Okolicznościami obligującymi prokuratora do zapoczątkowania procedury ustanowienia pełnomocnika z urzędu jest uprzednie ustalenie, że dana osoba z określonych przyczyn nie ma możliwości samodzielnego dochodzenia przed sądem swych praw lub jest to znacznie utrudnione, a ponadto, że nie ustanowiła ona pełnomocnika z wyboru. Dodatkowo ustawodawca sformułował dość niejednoznaczną oraz rodzącą szereg wątpliwości przesłankę, by w sprawie nie istniało „wysokie prawdopodobieństwo istotnego przyczynienia się poszkodowanego lub osoby uprawnionej do zdarzenia, którego dotyczy przedstawiony zarzut”. W przepisie tym mamy do czynienia z dwoma niedookreślonymi pojęciami – „wysokie prawdopodobieństwo” oraz „istotne przyczynienie się”. Zauważyć należy, że zwroty typu „wysokie prawdopodobieństwo” lub „duże prawdopodobieństwo” są znane prawodawcy karnemu, który niejednokrotnie się nimi posługuje (np. art. 12 § 4 Kodeksu postępowania karnego¹⁹, art. 203 § 1 K.p.k., art. 249 § 1 K.p.k., art. 250 § 2a K.p.k., art. 259 § 4 K.p.k.). Można zatem posiłkowo odnieść się do rozważań czynionych na gruncie procedury karnej, gdzie wskazuje się, że ustawodawca posługuje się tego rodzaju stwierdzeniami, kiedy na danym etapie postępowania nie jest możliwe udowodnienie danego faktu²⁰. Z kolei przyczynienie jest instytucją prawa cywilnego, wpływającą na możliwość zmiarkowania należnego poszkodowanemu odszkodowania (art. 362 K.c.). Wydaje się, że w tym zakresie ocena stopnia przyczynienia została pozostawiona prokuratorowi, którego ocena o istotności przyczynienia się poszkodowanego do zdarzenia powoduje, że nie aktualizuje się obowiązek zainicjowania przez niego procedury ustanowienia pełnomocnika z urzędu.

¹⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz. U. z 2022 r. poz. 1375, dalej: K.p.k.

²⁰ Tak np. M. Pacyna, *Duże prawdopodobieństwo popełnienia przestępstwa jako przesłanka stosowania środków zapobiegawczych*, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 2008, t. 12, z. 2, s. 135.

Istnienie wskazanych okoliczności wymaga oceny prokuratora i w razie ich stwierdzenia obligatoryjne jest złożenie stosownego wniosku w terminie 14 dni. Jest to termin o charakterze instrukcyjnym²¹, a jego uchybienie nie powoduje negatywnych skutków procesowych.

Z kolei charakter fakultatywny ma wniosek prokuratora o ustanowienie pełnomocnika z urzędu do wytoczenia powództwa o rentę, gdy inne szczególne okoliczności uzasadniają konieczność ochrony interesów osoby uprawnionej. Ustawodawca umożliwił zatem skorzystanie przez prokuratora ze wskazanego uprawnienia w sytuacjach wprost nieprzewidzianych w przepisach K.p.c. Jest to słuszne rozwiązanie, umożliwiające pomoc osobom uprawnionym, kiedy okoliczności konkretnej sprawy wskazują na słusność udzielenia takiej ochrony.

Osobami, na rzecz których prokurator może wystąpić o adwokata lub radcę prawnego z urzędu, są: poszkodowany zdarzeniem komunikacyjnym lub w razie jego śmierci – osoby, co do których ciążył na nim obowiązek alimentacyjny. Tak ukształtowany katalog osób uprawnionych jest uzasadniony z punktu widzenia celu omawianej regulacji.

Wprowadzenie możliwości złożenia przez prokuratora wniosku o ustanowienie pełnomocnika z urzędu dla określonej kategorii osób należy ocenić, co do zasady, pozytywnie. Korzystanie przez osobę fizyczną ze swojej zdolności procesowej w procesie sądowym uzależnione jest od posiadania zdolności do osobistego dokonywania czynności procesowych (zdolność postulacyjna)²². Brak zdolności postulacyjnej uzasadnia pouczenie strony w toku postępowania przez sąd o możliwości wystąpienia z wnioskiem o ustanowienie pełnomocnika procesowego (art. 5 K.p.c., art. 212 § 2 K.p.c.) czy zawiadomienie prokuratora o zasadności wstąpienia do sprawy (art. 59 K.p.c.) lub złożenia wniosku o ubezwłasnowolnienie (art. 7 K.p.c.)²³. Mimo tego nierzadko brak jest faktycznej możliwości podejmowania przez uprawnionego jakichkolwiek czynności procesowych z uwagi na jego stan zdrowia (np. w razie

²¹ J. Gudowski, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1. *Postępowanie rozpoznawcze. Artykuły 1–124*, red. T. Erciński, wyd. 4, 2023 [wyd. el. Legalis], art. 117, Nb 21.

²² W. Berutowicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1984, s. 131; W. Siedlecki, *Zarys postępowania cywilnego*, Warszawa 1966, s. 115; Ł. Błaszczak, E. Marszałkowska-Krzes, *Przymioty procesowe stron i uczestników postępowania nieprocesowego niezbędne do dochodzenia ochrony prawnej na drodze sądowej. Wybrane zagadnienia*, *Studia Prawno-Ekonomiczne* 2015, t. 95, s. 21.

²³ Uchwała 7 sędziów SN z dnia 11 grudnia 1960 r., I CO 25/60, Legalis nr 179292; uchwała SN z dnia 26 lutego 2015 r., III CZP 102/14, Legalis nr 1186134; postanowienie SN z dnia 27 września 2012 r., III CSK 13/12, Legalis nr 551887; wyrok SA w Katowicach z dnia 15 lutego 2008 r., I ACa 907/07, Legalis nr 101877; J. Misztal-Konecka, *O udziale w postępowaniu cywilnym osób, które doznają przeskód faktycznych w osobistym dokonywaniu czynności procesowych*, *Przegląd Sądowy* 2017, nr 11–12, s. 137–138.

pozostawania w śpiączce czy w stanie wegetatywnym). Jeżeli taka osoba posiadała pełną zdolność do czynności prawnych, dopiero postępowanie w przedmiocie ubezwłasnowolnienia takiej osoby i ustanowienie dla niej przedstawiciela ustawowego otwierało możliwość wytoczenia powództwa na jego rzecz.

Przyznanie prokuratorowi uprawnienia do składania w określonych okolicznościach wniosku o przyznanie pełnomocnika z urzędu do wytoczenia określonych powództw o rentę stanowi wyraz wsparcia przez ustawodawcę osób poszkodowanych zdarzeniami komunikacyjnymi oraz ich najbliższych. Umożliwia bowiem zainicjowanie procedury sądowej i uzyskanie w trybie zabezpieczenia określonych środków utrzymania, o których mowa w art. 753³ K.p.c.

Wątpliwości może budzić z kolei regulacja dotycząca uwzględniania wniosku złożonego przez prokuratora, jako że stosownie do art. 117 § 5⁴ zd. pierwsze K.p.c. „sąd uwzględnia wniosek prokuratora, o którym mowa w § 5¹”. Literalna wykładnia tego przepisu prowadzi do uznania, że samo złożenie przez prokuratora wniosku spełniającego wymogi, o których mowa w art. 117 § 5³ K.p.c. (określenie osoby, na rzecz której pełnomocnik ma być ustanowiony, wskazanie okoliczności uzasadniających ustanowienie pełnomocnika i wytoczenie powództwa na podstawie art. 444 § 2 lub art. 446 § 2 K.c.), wymagałoby wydania przez sąd postanowienia o ustanowieniu adwokata lub radcy prawnego. To z kolei, jak wskazał J. Gudowski²⁴, stanowiłoby w istocie odebranie sądowi kompetencji orzeczniczej w tym zakresie i przekazanie jej prokuratorowi składającemu wniosek. Z kolei inni przedstawiciele doktryny zwracają uwagę, że takie kategoryczne sformułowanie przepisu art. 117 § 5⁴ zd. pierwsze K.p.c. „eliminuje uznaniowość sądu w tym zakresie”²⁵, wobec czego brak jest konieczności badania przesłanek ogólnych ustanowienia pełnomocnika z urzędu w sprawie²⁶.

W tym zakresie należy stwierdzić, że sąd winien ustanowić adwokata lub radcę prawnego z urzędu wówczas, gdy wniosek prokuratora spełnia wymogi określone w art. 117 § 5³ K.p.c. i sąd uzna taki wniosek za uzasadniony w kontekście okoliczności wymienionych w art. 117 § 5¹ K.p.c. Stąd przywołane stwierdzenie, że „sąd uwzględnia wniosek prokuratora, o którym mowa w § 5¹” należy rozumieć w ten sposób, że jeżeli sąd uzna wniosek za uzasadniony z uwagi na zaistnienie przesłanek warunkujących złożenie wniosku o ustanowienie pełnomocnika z urzędu przez prokuratora, winien wydać postanowienie o ustanowieniu adwokata lub radcy prawnego dla wskazanej we wniosku osoby. Odmienna wykładnia tego

²⁴ J. Gudowski, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, art. 117, Nb 24.

²⁵ P. Feliga, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. P. Rylski, A. Olaś, wyd. 2, 2023 [wyd. el. Legalis], art. 117, Nb 84.

²⁶ M. Łochowski, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Komentarz. Art. 1–458¹⁶*, t. 1, red. T. Szanciło, wyd. 2, 2023 [wyd. el. Legalis], art. 117, Nb 20.

przepisu uniemożliwiałaby sądowi merytoryczną kontrolę wniosków składanych przez prokuratora.

2. Rozszerzenie zakresu umocowania pełnomocnika z urzędu do działania w sprawie

Zakres umocowania adwokata lub radcy prawnego z urzędu określa aktualnie art. 118 K.p.c. W swej pierwotnej wersji przepis ten ograniczał się do stwierdzenia, że ustanowienie adwokata dla strony zwolnionej od kosztów sądowych było równoznaczne z udzieleniem pełnomocnictwa procesowego. Z uwagi na brak odmiennej regulacji, zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie uznawano, że zakres umocowania pełnomocnika z urzędu jest taki sam jak wskazany w art. 91 K.p.c.²⁷ Niemniej ten przepis również budził wątpliwości w praktyce, czego wyrazem było podjęcie 5 czerwca 2008 r. przez Sąd Najwyższy uchwały składu siedmiu sędziów o mocy zasady prawnej, zgodnie z którą „pełnomocnictwo procesowe nie obejmuje z samego prawa umocowania do wniesienia skargi kasacyjnej i udziału w postępowaniu kasacyjnym”²⁸.

Nowelizacją Kodeksu postępowania cywilnego z dnia 17 grudnia 2009 r.²⁹ ustawodawca dookreślił zakres umocowania pełnomocnika z urzędu, stanowiąc, że obowiązek zastępstwa procesowego przez pełnomocnika z urzędu trwa aż do prawomocnego zakończenia postępowania, o ile z treści postanowienia sądu nie wynika, że zastępstwo to ustaje wcześniej³⁰. To zatem wykluczało możliwość reprezentacji strony na dalszych etapach postępowania, jak choćby na etapie wnoszenia skargi kasacyjnej, na podstawie postanowienia o ustanowieniu pełnomocnikiem w danej sprawie.

²⁷ A. Zieliński, w: A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, wyd. 3, Warszawa 2008 [baza danych Legalis], art. 118, Nb 1; postanowienie SN z dnia 4 grudnia 2002 r., V CZ 164/02, Legalis nr 573448.

²⁸ Uchwała 7 sędziów SN z dnia 5 czerwca 2008 r., III CZP 142/07, LEX 394725.

²⁹ Ustawa z dnia 17 grudnia 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2010 r. Nr 7, poz. 45.

³⁰ Ślusznie wskazuje się w doktrynie i orzecznictwie, że prawomocne zakończenie postępowania nie pozbawiło pełnomocnika z urzędu podejmowania czynności związanych z poprzednimi etapami postępowania, jak np. złożenie wniosku o nadanie orzeczeniu klauzuli wykonalności czy wniosku o sporządzenie i doręczenie uzasadnienia orzeczenia; J. Pietrzykowski, 3.7. *Pełnomocnik ustanowiony przez sąd*, w: tegoż, *Czynności procesowe zawodowego pełnomocnika w sprawach cywilnych*, Warszawa 2014; postanowienie SN z dnia 18 kwietnia 2019 r., II CZ 9/19, LEX nr 2650812.

Wówczas konieczne było ponowne inicjowanie procedury ustanowienia adwokata lub radcy prawnego z urzędu w związku z postępowaniem ze skargi kasacyjnej.

Aktualnie w wyniku nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z dnia 9 marca 2023 r., która weszła w życie z dniem 1 lipca 2023 r., pełnomocnik z urzędu ma obowiązek zastępowania strony w zakresie wynikającym z art. 91 K.p.c. Może on jednak ustać wcześniej, jeśli wynika to z postanowienia sądu. Jednocześnie doszło do zmiany brzmienia art. 91 K.p.c., do którego odsyłają przepisy określające zakres umocowania pełnomocnika z urzędu. Zgodnie z tym przepisem, pełnomocnictwo procesowe obejmuje z mocy prawa umocowanie do podejmowania wszystkich łączących się ze sprawą czynności procesowych, nie wyłączając m.in. skargi kasacyjnej i postępowania wywołanego jej wniesieniem. Tym samym ustawodawca zmienił zakres umocowania pełnomocnika z urzędu. Ten bowiem, po uprawomocnieniu się orzeczenia w postępowaniu, w którym był ustanowiony jako pełnomocnik z urzędu, nadal pozostaje uprawniony do działania i podejmowania dalszych czynności w sprawie, w tym wniesienia skargi kasacyjnej.

Jedynie na marginesie należy zauważyć, że w przeciwieństwie do wcześniejszych etapów postępowania sądowego, ustawodawca przewidział procedurę w razie stwierdzenia przez pełnomocnika z urzędu braku podstaw do wniesienia skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia lub skargi kasacyjnej. W takiej sytuacji jest on zobowiązany niezwłocznie³¹ zawiadomić o tym stronę oraz sąd (art. 118 § 5 K.p.c.), dołączając opinię o braku podstaw do wniesienia skargi. Tak sporządzona opinia musi przy tym spełniać określone wymagania. Ustawodawca posługuje się stwierdzeniem, że powinna ona zostać sporządzona z uwzględnieniem zasad należytej staranności, których zachowanie podlega ocenie sądu (art. 118 § 6 K.p.c.). Jest to spójne ze stanowiskiem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka³², który wskazuje na konieczność zachowania pewnych norm w przypadku odmowy sporządzenia i wniesienia skargi kasacyjnej przez pełnomocnika z urzędu, tak by strona знаła przyczyny i podstawy prawne takiej odmowy.

Odnosząc się do omawianego zagadnienia, nie sposób pominąć problematyki zakresu umocowania adwokata lub radcy prawnego ustanowionego w trybie art. 117 § 5¹ K.p.c. (na wniosek prokuratora). Zakres umocowania pełnomocnika z urzędu ustanowionego na wniosek prokuratora jest bowiem dużo węższy niż określony w art. 118 K.p.c. Ustawodawca w art. 117 § 5⁴ zd. drugie K.p.c. określił,

³¹ Termin ten jednak nie może być dłuższy niż dwa tygodnie od dnia doręczenia orzeczenia z uzasadnieniem albo zawiadomienia o wyznaczeniu pełnomocnikiem z urzędu.

³² Wyrok ETPCz z dnia 19 września 2000 r., Gnahoré przeciwko Francji, skarga nr 40031/98, LEX nr 76731.

że pełnomocnictwo pełnomocnika z urzędu ustanowionego w tym trybie obejmuje umocowanie jedynie do enumeratywnie wymienionych czynności procesowych. Ustanowiony w tym trybie pełnomocnik ma uprawnienie do wystąpienia z wnioskiem o zabezpieczenie, o którym mowa w art. 753³³ § 1 K.p.c.³³, oraz wytoczenia powództwa o rentę na rzecz poszkodowanego albo innego uprawnionego (katalog osób uprawnionych określa art. 444 § 2 K.c. – należą do nich osoby, wobec których poszkodowany był zobowiązany do realizowania obowiązku alimentacyjnego oraz osoby bliskie poszkodowanemu, którym dobrowolnie i stale dostarczał środków utrzymania). Ponadto jest umocowany do uczestnictwa w postępowaniach za-
inicjowanych złożonym wnioskiem o zabezpieczenie lub pozwem³⁴. Przepis ten stanowi *lex specialis* w stosunku do art. 118 K.p.c., zawężając zakres umocowania pełnomocnika do czynności w nim określonych. Wykładnia tego przepisu powinna jednak uwzględniać brzmienie art. 91 K.p.c., co uzasadnia stwierdzenie, że pełnomocnik ustanowiony w trybie art. 117 § 5¹ K.p.c. jest uprawniony do wszystkich czynności procesowych określonych w art. 91 K.p.c. z ograniczeniem czynności zabezpieczających do złożenia wniosku o zabezpieczenie środków utrzymania.

Zakończenie

Instytucja pełnomocnika z urzędu pełni szczególną rolę w systemie prawnym, zapewniając stronom niezamożnym rzeczywisty dostęp do sądu na etapie sądowym. Jednocześnie wprowadzenie przez ustawodawcę systemu nieodpłatnej pomocy prawnej udzielanej na etapie przedsądowym uzupełnia system pomocy prawnej dla najuboższych.

Zmiany Kodeksu postępowania cywilnego wprowadzone nowelizacjami z dnia 2 grudnia 2021 r. i z dnia 9 marca 2023 r., które weszły w życie odpowiednio 1 stycznia 2022 r. oraz 1 lipca 2023 r., należy ocenić pozytywnie z punktu widzenia zapewnienia należytej ochrony prawnej osobom do niej uprawnionym. Poszerzenie kompetencji prokuratora o możliwość wystąpienia z obligatoryjnym lub fakultatywnym wnioskiem o ustanowienie adwokata lub radcy prawnego z urzędu w odniesieniu

³³ Jest to zabezpieczenie w formie miesięcznego świadczenia na zapewnienie środków utrzymania.

³⁴ Na marginesie należy zauważyć, że oprócz pełnomocnika z urzędu ustawodawca przewidział także ustawowe zwolnienie od kosztów sądowych dla strony wnoszącej pozew o przyznanie renty w trybie art. 444 § 2 lub art. 446 § 2 K.c. lub występującej z wnioskiem o zabezpieczenie takiego roszczenia, art. 96 ust. 1 pkt 16 ustawy z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, tekst jednolity: Dz. U. z 2023 r. poz. 1144.

do osób poszkodowanych lub względem których na zmarłym poszkodowanym ciążył obowiązek alimentacyjny stanowi wyraz ochrony osób ciężko dotkniętych zdarzeniami komunikacyjnymi, których nie byli sprawcami, przed utratą środków utrzymania za sprawą umożliwienia szybkiego wytoczenia powództwa o rentę i wystąpienia z wnioskiem o zabezpieczenie środków utrzymania.

Uzasadnione było również poszerzenie zakresu uprawnień pełnomocnika z urzędu o reprezentowanie strony w postępowaniu ze skargi kasacyjnej, przy utrzymaniu możliwości sporządzenia opinii o braku podstaw do wniesienia tego nadzwyczajnego środka zaskarżenia. Dotychczas konieczne było złożenie przez stronę nowego wniosku o ustanowienie pełnomocnika z urzędu po prawomocnym zakończeniu postępowania, co uruchamiało długotrwałą procedurę ustanowienia i wyznaczenia pełnomocnika z urzędu. Jeśli strona nie dokonała wskazania konkretnej osoby pełnomocnika, mogło się okazać, że została nim inna osoba niż pełnomocnik reprezentujący stronę w I lub II instancji, co z kolei mogło utrudnić prawidłowe i rzetelne zapoznanie się ze stanem faktycznym i dotychczasowym przebiegiem postępowania przez wyznaczonego pełnomocnika z uwagi na ustawowo określone terminy na sporządzenie opinii o braku podstaw do wniesienia skargi kasacyjnej lub wniesienie skargi kasacyjnej.

Bibliografia

- Berutowicz W., *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1984.
- Błaszczak Ł., Marszałkowska-Krześ E., *Przymioty procesowe stron i uczestników postępowania nieprocesowego niezbędne do dochodzenia ochrony prawnej na drodze sądowej. Wybrane zagadnienia*, Studia Prawno-Ekonomiczne 2015, t. 95.
- Daniluk D., *Prawo do nieodpłatnej pomocy prawnej w świetle konstytucyjnej zasady równości*, Przegląd Prawa Konstytucyjnego 2023, nr 2 (72).
- Derlatka J., *Pełnomocnik z urzędu w sprawie o ustanowienie kuratora dla osoby niepełnosprawnej – glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z 25.07.2019 r. (III CZP 16/19)*, Palestra 2020, nr 11.
- Feliga P., w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, wyd. 2, red. P. Rylski, A. Olaś, Warszawa 2023.
- Filipowski J., *Adwokat w procesie cywilnym*, Warszawa 1973.
- Flaga-Gieruszyńska K., *Bezpłatna pomoc prawna jako instrument wspomagający realizację konstytucyjnej zasady prawa do sądu (na przykładzie spraw cywilnych)*, w: *Wokół konstytucji i zdrowego rozsądku. Circum constitutionem rationemque sanam. Prace dedykowane Profesorowi Tadeuszowi Smolińskiemu*, red. J. Ciapała, A. Rost, Szczecin–Jarocin 2011.

- Florczak-Wątor M., *Prawo do sądu jako prawo jednostki i jako gwarancja horyzontalnego działania praw i wolności*, Przegląd Prawa Konstytucyjnego 2016, nr 3.
- Gudowski J., w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1. *Postępowanie rozpoznawcze. Artykuły 1–124*, red. T. Ereciński, wyd. 6, 2023 [wyd. el. Legalis].
- Kaczyński M., *Pełnomocnik z urzędu w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2014.
- Klatka Z., *Wykonywanie zawodu radcy prawnego i adwokata*, Warszawa 2004.
- Klich A., *Pomoc prawna z urzędu*, w: *Postępowanie przed sądem pierwszej instancji w procesie cywilnym. Podmioty postępowania*, t. 3A, red. K. Flaga-Gieruszyńska, P. Osowy, Warszawa 2024.
- Krzemiński Z., *Adwokat w procesie cywilnym z wyboru i urzędu*, Kraków 1999.
- Krzemiński Z., *Alimenty i ojcostwo. Komentarz*, Warszawa 2008.
- Krzemiński Z., *Glosa do postanowienia SN z dnia 15.11.1967 r. III PRN 73/67*, Nowe Prawo 1968, nr 9.
- Kwiatkowska-Fałęcka E., *Historia legislacji zasad wykonywania zawodu i zasad etyki radcy prawnego*, w: *Zawód radcy prawnego. Historia zawodu i zasady jego wykonywania*, red. A. Bereza, Warszawa 2015.
- Łochowski M., w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Komentarz. Art. 1–458¹⁶*, t. 1, red. T. Szanciło, wyd. 2, 2023 [wyd. el. Legalis].
- Mamiński M., *Ustanowienie pełnomocnika z urzędu po nowelizacji KPC*, Monitor Prawniczy 2010, nr 15.
- Misztal-Konecka J., *O udziale w postępowaniu cywilnym osób, które doznają przeszkód faktycznych w osobistym dokonywaniu czynności procesowych*, Przegląd Sądowy 2017, nr 11–12.
- Pacyna M., *Duże prawdopodobieństwo popełnienia przestępstwa jako przesłanka stosowania środków zapobiegawczych*, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 2008, t. 12, z. 2.
- Pietrzykowski H., 3.7. *Pełnomocnik ustanowiony przez sąd*, w: H. Pietrzykowski, *Czynności procesowe zawodowego pełnomocnika w sprawach cywilnych*, Warszawa 2014.
- Piszko R., *Prawo do sądu jako prawo podmiotowe*, w: *Dylematy wokół prawa do sądu*, red. J. Ciapała, R. Piszko, A. Pyrzyńska, 2022 [wyd. el. Legalis].
- Przywora B., *Nieodpłatna pomoc prawna w postępowaniu cywilnym – charakterystyka z perspektywy konstytucyjnoprawnej*, w: B. Przywora, *Normatywny model przedsądowej nieodpłatnej pomocy prawnej w Polsce*, 2019 [wyd. el. Legalis].
- Siedlecki W., *Zarys postępowania cywilnego*, Warszawa 1966.
- Sorys M., *Ustanowienie dla strony pełnomocnika z urzędu oraz obowiązki pełnomocnika w postępowaniu cywilnym na tle nowelizacji KPC z 17.12.2009 r. – zagadnienia wybrane*, Monitor Prawniczy 2010, nr 12.
- Wojdała M., *Pomoc prawna z urzędu w procesie cywilnym. Przesłanki wyznaczenia pełnomocnika procesowego. Komentarz do postanowienia Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 30 grudnia 2013 roku, III AUz 485/13*, Acta Iuris Stetinensis 2014, nr 8 (835).
- Zieliński A., w: A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, wyd. 3, Warszawa 2008 [baza danych Legalis].